
Karl Emil Franzos (1848–1904) a bukovinai német nyelvű zsidó irodalom első igazán kiemelkedő alakja volt, aki nem csupán elbeszéléseivel és regényeivel szerzett nevet magának, hanem Büchner műveinek kiadójaként is. Egy orvos fiaként 1848-ban született a galíciai Csorkóvban, majd iskolás éveit Csernovciban töltötte. 1867-ben a bukovinai német nyelvű értelmiség asszimilációs céljait követve a Monarchia fővárosába, Bécsbe költözött, ahol jogot, filozófiát és történelmet hallgatott az egyetemen. 1872-ben a Bécsben megjelenő *Ungarischer Lloyd* feuilleton rovatának szerkesztője volt. Ekkor láttak napvilágot első írásai a Monarchia peremvidékein és a Balkán területén élő zsidóság életéről. Magyarországon, Galiciában, Bukovinában, Szerbiában és Boszniában tett utazásairól nagy hatású beszámolókat írt. Később a *Neue Illustrierte Zeitung* szerkesztőségében dolgozott, és kiadta a *Deutsche Dichtung* című folyóiratot. Első elbeszéléskötete, amelynek jellemző címe *Aus Halbasien* (Fél-Ázsiából) volt, 1876-ban jelent meg. Elbeszélései szülőföldjének zsidó életét tárták az olvasók elé, de immár nem az útleírások hagyománya szerint, melyek egy félig idegen kultúra egzotikumát igyekeztek bemutatni, hanem a megújuló német próza, elsősorban Kleist és Büchner toposzaira építve. 1877-ben adta ki *Die Juden von Barnow* (A barnovi zsidók) című elbeszéléskötetét, a következő évben pedig *Vom Don zur Donau* (A Dontól a Dunáig) című útleírását. Első regényének (1882, *Ein Kampf ums Recht* – Harc a jogért) főhőse egy bíró, aki a helytartói hatalom ellen folytatott kilátástalan harcában Kleist Michael Kolhaasához hasonlóan egy csoport élén bosszút áll az igazságtalanságért, de rádöbbenve arra, hogy az erőszakból nem születet jog, önként feladja magát. Franzos prózájában több helyütt, miként az itt közölt elbeszélésben is, találkozhatunk a Kolhaas-történet toposzának feldolgozásával, a történet kiterjedt kelet-európai hatásának első példáival szolgálva. A regény témái még sötétebb színekkel térnek vissza a *Tragische Novellen* (Tragikus novellák) című, 1886-ban kiadott elbeszéléskötetében. A következő évben Franzos áttelepült Berlinbe. Pályáján ezután további elbeszéléskötetek (*Judith Trachtenberg*, 1890; *Leib Weibnachtskuchen und sein Kind*, 1896) és egy regény (*Der Wahrheitsucher* – Az igazságkereső, 1893) következett. Utolsó regényének megjelenését már nem élte meg. A *Der Pojaz* hőse egy tehetséges zsidó fiú, aki ki akar szabadulni a gettóból, de mielőtt ez sikerülhetne neki, belehal a nélkülözésbe.

Karl Emil Franzos *Bernhard bácsi*

Bernhard nagybácsikám tulajdonképpen nem is az én nagybátyám volt, és nem is Bernhardnak hívták. A nővére ment férjhez valamelyik távoli unokatestvéremhez, ebből állt az egész rokonság. Ha vér szerint nem is, de szívünkben mindannyiunk bácsikája volt. Matrózgalléros korában az egész család apraja hozzá fordult, ha nagyon szeretett volna valamit. Hiszen a tarka képeskönyvek és a szép babák szükségességéről ő is mélyen meg volt győződve, illetve könnyen jutott erre a meggyőződésre: elég volt egy gyermekszempár esdeklő tekintete. És ha valaki valamit nagyon nem szeretett volna, verést vagy szidást, akkor is ehhez az alacsony, csöndes emberkéhez menekült. Bernhard bácsi csóválta a fejét, rövid, ám jelentős szónoklatot

tartott és elment a szülőkhöz követségbe. Rendszerint sikerült is neki elhárítani a veszedelmet, mert a jóságos anyákról nem is szólva, az egész famíliából egyetlen apaszív sem állhatott neki ellen, ha szelíd komolysággal így szólt: – Ne üsd meg a gyereket! Örülj, hogy él és virul! Nem mindenkinek van ilyen szerencséje!

Ez talán nem hangzott túl logikusan, különösebb pedagógiai bölcsességre sem vallott. De, ahogy már szó volt róla, egyetlen szív sem tudott e szavaknak ellenállni, védenecinek nem is esett soha bántódásuk. Az engedetlen csibész szégyellte magát, hogy Bernhard bácsinak már megint könyörögnie kellett érte és a legcsípősebb vesszőzésnél is jobban fájt, ha ez az ember végül megharagudott rá. Miért volt ránk ekko-

ra hatással, magunk sem értettük. Hiszen sem a megjelenése, sem a helyzete nem volt tekintélyt parancsoló. Szegényes külsejű, törődött kis ember volt, akinek hosszúkás, sovány, barázdált ábrázatát szürke kecskeszakálla még meg is nyújtotta. Ez a kecskeszakáll egyre őszebb lett, amúgy az arca nem változott, a ruházata is mindig ugyanaz maradt: hosszú, nyáron sötétsárga pamutszövetből, télen gyapjúból készült kabát. Bernhard bácsin kívül Csernovci városában senki nem viselt ilyen kabátot és senki emberfia nem élt úgy, mint ő.

Kora reggel és késő este hosszú, magányos sétákat tett, napközben szobájában ült és hosszú papírcsikokat írt tele kusza, héber írásjelekkel. Azt beszéltek, ezek héber újságoknak készülő politikai cikkek, és nagy kár, hogy a kis ember nem tudott úgy megtanulni németül, hogy a *Wiener Zeitung*nak dolgozhatott volna, mert nemcsak jeles talmudista, de „éles tollú író” is volt. És egy másik, igazi nagybácsi, Salomon Brunnstein, gyakran mondogatta: „A cár Péterváron adjon hálát az Úrnak minden nap, hogy a jó Bernhard nem tud németül!” Ezeknek a munkáknak a jövedelméből és egy kicsi vagyon kamataiból éldegélt, és meg tudott spórolni annyit, hogy az ismerős gyerekeket gyakran örvendeztette meg ajándékokkal. Szürke, magányos életének ez volt az egyetlen öröme, és ha mi, fél tucat csibész betódultunk a szobájába, úgy tudott velünk játszani, olyan jókedvű lett, és annyira szívből nevetett, hogy a könnye is kicsordult. Nem értettük, miért mondják a felnőttek folyton, hogy Bernhard bácsi a legszerencsétlenebb ember, akit a föld a hátán hordott. A gyerekek ritkán jó megfigyelők. Talán azok az arcán hirtelen lefolyó könnyek sem örömkönnyei voltak. Talán szegény, megtiport szíve sosem rándult össze fájdalommal, mint mikor a gyerekekkel nevetett és játszott.

Vele kapcsolatban mindennek megvolt a maga története: az arcán lévő barázdáknak, a hosszú, sárga kabátnak és a hosszúkás papírcsikoknak. Most szép sorban el is mesélek mindent. Előre veszem a hosszú, sárga kabátot. Ez a furcsa ruhadarab annak a kompromisszumnak az eredménye, melyet a bácsi Henriette nővérével kötött. A bácsi a szabásban győzött, a néni a színben. Mikor néhány évvel ezelőtt orosz podóliai szülővárosából Csernovciba jött, mert már senkije sem maradt csak ez az egy nővére, akkor azt a hosszú, fekete kaftánt hordta,

amelyet a keleti zsidók hordanak, és akkor még a születésekor kapott Berisch Reinmann volt a neve. De a nővére nem hiába élt már tizenöt éve a német városban, egyszerű Heindl Reinmannból emancipált Henriette Schwarzenhallá vált, és mindent megtett, hogy fivérére is szerencsésen a haladó kultúra adományából. – Vedd fel a Bernhard nevet – mondta neki, a kis ember előbb vonakodott egy kicsit, aztán engedelmességedett és felvette a Bernhard nevet. – Német kabátot kell hordanod – követelte, de a bácsi ennek már makacsul ellenállt, nem a kultúra iránti idegenkedése miatt, hanem mert egész életében ezt a hosszú, bő, kényelmes kabátot hordta. De a néni kitartott, így Bernhard sötétsárga anyagból csináltatta meg új felöltőjét. Ez már nem volt „zsidós” viselet, és Henriette meg volt elégedve.

A további kísérletekkel, hogy fivéréből „németet” faragjon, felhagyott. Pedig Bernhard, anélkül hogy bárki is tudomást szerzett volna róla, csöndben és kicsit szégyenkezve ugyanerre törekedett. Nyelvleckéket vett, mert eddig csak hibás zsargont beszélt. Az öregedő férfi hosszú éveket áldozott rá, hogy a művelt németet megtanulja. Talán sokan szomjaztak a nyugati műveltség e forrására, talán sokan vívtak érte keserves küzdelmet, de talán senki sem olyan mohón és serényen, mint ez a kis „zsidó író”. Miért? Nem a tudásvágy hajtotta, nem is abbéli reménye, hogy a fáradságosan elért eredményt még jól kamatoztathatja, nem is a hiúság sarkallta – hanem a szíve, a megtiport szíve, mely egyesekkel szemben bosszút, másoknak viszont védelmet követelt. Bernhard Reinmann „német íróvá” akart válni, német újságokban akart Oroszország elleni cikkeket megjelentetni. – Mi hasznom abból – sóhajtott –, ha a *Hamagid*nak vagy az *Ibrinek* dolgozom? (Mind a két lap héber nyelvű.) Palmerston nem olvassa a *Hamagidot*, és Thiers sem olvassa az *Ibrít*. Ha az *Ostdeutsche Post*nak írnék, vagy akár az *Augsburger Allgemeinének*! – De szíve vágya nem teljesülhetett. Annyira megtanulta a művelt németet, hogy minden könyvet el tudott olvasni és megértett, de akár a bátorsága hiányzott hozzá, akár az volt a baj, hogy tényleg későn kezdett hozzá a tanuláshoz, az írásig nem jutott el. Minél öregebb lett, annál inkább mardosta a szívet ez a hiábavaló vágyakozás. – Mit – kérdezte a látogatóitól, miközben kusza írásjegyeiből felpillantott –, mit teszek most? Suttogok! De én üvöltetni szeretnék, hogy meghalljanak e föld

hatalmasai és könyörüljenek meg testvéreiken!

Nos, őt e vágy már rég nem gyötri, lelke is megszabadult már minden kízó fájdalomtól, a legkeserűbbtől is: a tönkretett boldogság marados emléktől. Mert Bernhard bácsikám halott, hosszú, hosszú évek óta. A gyerekek nagyon sírtak, mikor eltemették, mert a gyerekek önző módon szeretnek. De az idősebbek és a barátai azt gondolták: „A halál megváltás volt neki! Most viszontláthatja a feleségét és a gyermekeit, akik után annyira vágyakozott!” Brunstein bácsikám is így beszélt, csak még hozzáfűzte: – Örülhet a cár Péterváron, hogy Berisch Reinmann meghalt, mielőtt az *Ostdeutsche Post*-ban elmesélhette volna a történetét.

Brunstein bácsi jó és okos ember volt, de azt hiszem, hogy ezt a történetet mégiscsak túlbecsülte. Én, aki most elmesélem, távol állok ettől. És ami a pétervári cárt illeti, semmi köze hozzá. De azt hiszem, mégis megéri a fáradságot, elmesélni, *hogyan* is lett Berisch Reinmann a legboldogtalanabb ember, akit a föld a hátán hordott.

Hogyan? Tulajdonképpen egy félreértés miatt. De jaj annak az államnak, ahol egy ilyen félreértés megtörténhet. „Rossz embereken a leggonoszabb átok”, tartja egy keleti bölcsesség, „hogy akkor sem javulhatnak meg, ha akarnak.” A zsarnok államok átka pedig az, hogy még ha akarnak, sem lehetnek igazságosak, hogy akkor is pusztítaniuk kell, mikor pedig azon fáradoznának, hogy felemeljenek és boldogítsanak...

Hozzám hasonlóan rengetegen ismerik ennek az embernek a történetét. Ha nem az igazság volna az egyetlen istennő, akinek szolgálok, ez a tény akkor is rákényszerítene, hogy semmit se tegyek hozzá és ne is vegyek el belőle.

Berisch Reinmann negyvenéves koráig boldog ember volt. Szegény emberek gyermekeként saját erejéből tett szert egy kis vagyónra, vidáman élt háza népével. Gabonakereskedő volt az orosz Podóliában, egy az osztrák határ közelében fekvő kisvárosban. Az efféle kereskedéshez sok okosság és szerencse is kell. A természet az ottani, lezüllött nemesek, mivel nem tudnak várni, már tavasszal, lábon eladják a kereskedőknek, hogy ne a tulajdonos legyen kitéve egy szűkös esztendő kockázatának, persze így egy jó év áldásából se részesülnek. Minden elővigyázatosság ellenére el lehet szegényedni, de rövid idő alatt meg is lehet gazdagodni.

Reinmann meggazdagodott. Mindehhez a felesége is derék asszony volt és volt két szép gyermekük. Az asszony betegeskedett, a házasság hosszú éveken át gyermektelen maradt, nem csoda hát, ha a férfi annyira óvta-féltette a boldogságot, amiben bár már alig remélte, mégis részesült. Amúgy is minden oka megvolt rá, hogy elégedett legyen a sorsával. Kiváló híre volt polgártársai körében és tisztában volt vele, hogy ezt jó cselekedeteivel és becsületességével érdemelte ki. A hatóságokkal is jól kijött, mert olyannak fogadta el a világot, amilyen. Tudta, hogy szülővárosa két hatalmasságának, a bírónak és a körzeti rendőrparancsnoknak nincs joga, hogy tőle adományokat követeljenek, de ha megtették, megfizette nekik a kívánt, nem éppen szerényen számított adót. Nem volt oka félni, de tudta, hogy ha akarják, megkeseríthetik az életét. – Mindenki így tesz – gondolta –, nem én fogom Oroszországot megváltoztatni.

Aztán meghalt a rendőrparancsnok, új került a helyére. Szívesen megmondanám a nevét, de az évek során elfelejtettem. Az illető telhetetlen szörnyeteg volt, aki enyhébben akar fogalmazni, a hazugság bűnébe esik. A hadseregéből, ahol szolgált iszákossága és valamilyen piszkos ügy miatt bocsátották el. De a podóliai kormányzó-ság egyik leghatalmasabb hivatalnok volt az unokatestvére. Akinek ilyen unokabátyja van, annak Oroszországban nincs oka aggodalomra, a levitézlett katona olyan hivatalt kapott, mely őt a tisztesség határain belül is bősséggel eltartotta volna. Ahhoz a tékozló életmódhoz viszont, amelyet ő folytatott, rendszeres jövedelmei nem voltak elegendők, de még az a törvénytelen adó sem, amit az emberek, mint elődjének is, szó nélkül megfizettek. Megemelte az adót. Minden hivatali intézkedésért, ami amúgy kötelessége volt, jutalékot kért – az emberek morogtak, de engedelmeskedtek. Reinmann volt a leggazdagabb zsidó a településen, ő még másoknál is többet szenvedett, nemcsak a legmagasabb összegeket kellett lerónia, de vagyónához képest hitsorsosainál is többet, mégis ő volt az egyetlen, aki nem morgolódtott. – Nem én fogom Oroszországot megváltoztatni – mondogatta rezignáltan és fizetett.

De épp ez a rezignáció lett a veszte. – Ha ez a zsidó – gondolta a rendőrparancsnok – úgy fizet ezer rubelt, hogy a szeme se rebben, akkor jajgat majd ugyan, ha kétezret kérek, de megfizeti. – És a legközelebbi adandó alkalommal a nemes férfiú így is cselekedett.

Tévedett. A zsidó nem jajgatott. Azonban azt mondta, miután a pénzt az asztalra leszámolta: – Uram, tönkretesz engem. Nem túlzás, be tudom önnek bizonyítani. Nem kérem a nagylelkűségét, de legyen okos! Egy okos gazda nem vágja le a jól tejlő tehenet!

A rendőrparancsnok zavarba jött. Majd egy kis tréfával vágta ki magát: – Te nem tehen vagy, Berisch, hanem zsidó, tehát disznó! He! He!

Berisch arca rezzenéstelen maradt. Aki Oroszországban vagy Lengyelországban zsidónak születik, hamar hozzászokik az ilyen tréfákhoz. – Fontolja meg, amit mondtam – szolt még búcsúzóul.

A rendőrparancsnok tényleg megfontolta – négy egész hétre. Akkor küldetett Reinmannért és egy kis kölcsönt kért tőle.

– Mennyit? – kérdezte a zsidó a küldönctől.

– Ezer rubelt!

– Annyit nem adok. Eredj!

A küldönc, egy fiatal, beosztott hivatalnok, meg volt rökönyödve. Így még egyetlen zsidó sem merészt beszélni vele, ha hatalmas előljárója megbízását teljesítette.

– Megbolondultál? – kérdezte.

– Eredj!

Volt valami ebben a hangban és ebben a tekintetben, ami szinte ijesztően hatott a fiatalemberre. Gyorsabban ment, mint ahogy jött.

A rendőrparancsnok tajtékozott a dühtől. Egy óra múlva Reinmann hivatalos idézést kapott, hogy jelenjen meg a hivatalban.

Ment is mindjárt.

– Miért nem adsz kölcsön ezer rubelt? – kezdte a rendőrparancsnok.

– Ha ezért vagyok hivatalosan beidézve – volt a válasz –, akkor jegyzőkönyvbe mondom az okát.

– Tönkreteszlek!

– Ezt ön már félig meg is tette. A maradék felét meg fogom védeni.

– Megvédeni? – *velem* szemben! Tudod te ki az én unokabátyám!

– Biztos nem a cár!

A zsidót elengedték, a rendőrparancsnoknak ugyanis, hiába gondolkodott, sehogy sem jutott eszébe, hogy ezt az embert tulajdonképpen miért is akarta hivatalosan kihallgatni.

Néhány napra rá – június vége felé – már tudta. Egy elfeledett, rég nem alkalmazott rendelet megtiltja a zsidóknak, hogy keresztény szolgákat vagy napszámosokat tartsanak.

Reinmann egész éven át ötven keresztény intézőt és fuvarost, aratáskor pedig gyakran vagy félezer aratót foglalkoztatott.

Mikor a rendőrparancsnok ismertette vele a tilalmat, elsápadt, de hamar erőt vett magán.

– Folyamodni fogok a kormányzósághoz – mondta. – Magam és az embereim miatt. Teljesen tönkremegyek, de ön is kenyér nélkül marad. Ön pedig igazhívő katolikus, ugye?

Már egy hét múlva megérkezett a döntés: a rendőrparancsnok törvényesen járt el. Az okvetetlenkedőre rosszhiszeműségéért bírságot róttak ki.

A zsidó kétségbeesett, de hitsorsosai részvéte megsegítette a bajban. Jóban voltak a rendőrparancsnokkal, nekik szabad volt keresztény munkásokat tartani. Így hát ők vállalták át Reinmann minden jogát és kötelességét. Nem úszta ugyan meg súlyos veszteségek nélkül, de a legnagyobb veszély elhárult.

Őszig nyugalom volt. Úgy tűnt, a rendőrparancsnok megfeledezett a halálosan gyűlölt emberről. Akkor egy októberi éjszakán a zsidó házát rendőrök vették körül és mindent átkutattak, őt magát kirángatták az ágyból és börtönbe hurcolták. Lánkra verve, rohadó szalmán feküdt ott nyolc napig, kenyéren és vízen. Végre megtudta, mivel vádolták: hogy ellopott a szomszédjától, a sekrestyéstől egy zsák gabonát. A házkutatáskor meg is találták nála a pincében és a sekrestyés megesküdtött rá, hogy a zsák az ő tulajdona és nemrég tűnt el.

Biztos, hogy nem esküdtött hamisan. De éppily kevésbé volt bárkinek kétsége afelől, hogyan került a kis zsák a zsidó házába: a rendőrök tették oda a házkutatáskor.

A családja mindent latba vetett, hogy a szerencsétlent kiszabadítsa a börtönből, vagy legalább halálos ellensége karmaiból. Ha nyilvánvaló lett, hogy vétkes, akkor a rendőrségnek már nem volt több dolga vele, ügye a városi bíróra tartozott. Egy tragikus esemény tovább fokozta a rokonok igyekezetét. Reinmann hitvese, aki mindig is beteges és gyenge volt, a férj letartóztatása után néhány nappal a kiállt ijedség és bánat következtében elhunyt. Ezért erejüket megfeszítve fáradoztak azon, hogy a két elárult gyermeknek legalább az apjukat minél hamarabb visszaszerezhessék.

A városi bíró segítségükre volt, talán nem minden külső ösztönzés nélkül – egyre megy! erélyesen ragaszkodott ahhoz a jogához, hogy a fogvatartottat kiadják neki. A rendőrparancs-

nok mégis csak akkor engedett, miután a rokonoktól ezért ötszáz rubelt kapott.

A vizsgálat rövid ideig tartott. A vádlottat, a corpus delicti ellenére, felmentették. A bíróság, így szólt az ítélet, arra a meggyőződésre jutott, hogy egy olyan jellemű és vagyonú ember, amilyen Reinmann, lehetetlen, hogy annyira megfélemedezett volna magáról, hogy szomszédjától egy kis zsák búzát ellopjon.

Ez az ítélet is, Reinmann ártatlansága ellenére, belekerült egy kis készpénzbe, de hát nem ment másképp.

Amikor a zsidó újra belépett a házába és felesége halálát megtudta, fájdalma heves, napokig tartó zokogásban tört utat magának. De azután meglepően nyugodt lett, olyan nyugodt, hogy a gyermekeknek és a rokonoknak szinte rettentetes volt. – Most meg akarom keresni az igazamat – mondta, és mikor saját bölcs mondásával akarták visszatartani: – Nem te fogod Oroszországot megváltoztatni – a fejét csóválva ezt válaszolta: – Most az egyszer meg kell próbálnom, ha nem is magam, de a Jóisten kedvéért. Ő, az örökkön igazságos, nem szenvedhet méltatlanságot!

Hogy mit tervezett, nem mondta el senkinek. Csak később tudták meg, hogy Pétervárra akart menni, hogy történetét elmesélje a cárnak.

Egy, úgy tűnik, szerencsés, véletlen megtakarította neki ezt az utazást. A császári ház egy tagja a következő napokban külföldi utazásából Kijevbe hazatérőben érinteni fog egy szomszédos városkát és éjszakára ott fog megszállni. A nagyhercegnek jó híre járt, azt mondták róla, hogy nemes és tetterős, örülni kell, hogy fontos megbízatást kapott Kijevben.

Méltán volt jó híre, ezt Berisch Reinmann is megtapasztalhatta. Sok pénzébe és fáradságába került, hogy még aznap este audienciára bebozsássák a méltóságos úrhoz, de mikor előtte állt, úgy tűnt, nyert ügye van. Az ifjú herceg fáradsága ellenére meghallgatta és mélyen megrendült. – Rettentetes – kiáltott fel kezét tördelve, miközben könnyek szöktek a szemébe. Megrendültségében egyaránt része volt tisztán emberi együttérzésének és patriotizmusának is. – Köszönöm önnek! – kiáltotta. – Igaza van, az ilyenre még a napnak sem szabad lesütnie! – Mindent részletesen feljegyzett. – A legszigorúbban kivizsgálatom az esetet, azonnal, amint Kijevbe érkezem. Utasítom a kormányzóságot.

– A kormányzóságot? – szólt közbe a zsidó. És elmesélte az unokatestvéréről szóló történetet.

A herceg újra nagyon felindult. – Hiszen ez szörnyű! – kiáltotta. – Hiszen akkor azok a rágalmak, melyeket nyomorult gazemberek külföldön –

Megakadt. Rádöbbsent, hogy azok a száműzetésben élők nem „nyomorult gazemberek” és vádjaik sem hamis vádak.

Elfordult. Majd határozottan a meghajló kis emberhez lépett. – Nem hazudik? – kérdezte és szikrázó tekintetét szinte az arcába fúrta.

A zsidó nyugodtan állta a tekintetét. – Minden igaz – mondta ünnepélyesen. – Olyan igaz, mint amilyen drágák nekem a gyermekeim, olyan igaz, mint amennyire remélem, hogy egyszer újra találkozhatom a feleségemmel!

– Jól van – mondta a nagyherceg rövid szünet után. – Kijevből én fogom irányítani a vizsgálatot!

...Három hét telt el a beszélgetés óta, amikor egy reggel a körzeti rendőrparancsnok táviratot kapott Kijevből a nagyhercegi hivatalból. Ez állt benne: „Berisch Reinmann kereskedő hivatalos vizsgálat céljából szigorú őrizettel azonnal hozassék ide.”

Ujjongott a gonosz. Áldozata ismét a karmai közé került. A táviratot a maga szája íze szerint értelmezte és úgy vette, hogy a felsőbb bíróság kifogást emel a városi bíró felmentő ítélete ellen és a lopás ügyében újfent vizsgálatot rendel el.

Reinmann letartóztatta, megbilincselte és kényszerútlevelet állított ki a számára: „Vádlott, Kijevbe rendelve.” Akkor kirendelt két kozákokat, akiknek a szerencsétlent állomásról állomásra, tehát börtönről börtönre kellett szállítani. „Különösen veszélyes”, írta ezenfelül és minden szökési kísérletet elkerülendő, azt is megparancsolta, hogyan kell az illetőt a kozákoknak kísérni: két ló között, kengyelhez kötözött kézzel.

Ez volt minden, amit halálos ellenségéért egyelőre tehetett. De gyermekeiért tehetett többet is. Egy hatéves fiúcskáért és egy tizennégy esztendőös leányért. A gyermekek teljesen magukra maradtak, édesanyjuk meghalt, apjuk letartóztatásban. A törvény előírja, hogy ilyen esetekben a hatóságnak kell az elhagyott gyermekekről gondoskodnia. A rendőrparancsnok magához vette őket és gondjukat viselte. A kisfiút bedugta a legközelebbi görög ortodox kolostorba. Hogy milyen házra bízta a kislányt, a törekeny, tiszta, eddig féltve őrzött gyermeket – azt toll le nem írhatja.

Sokáig tart, míg az ember a határtól Kijevig eljut, különösen, ha úgy kell megtennie az utat,

mint Berisch Reinmann-nak. Ha nem tartotta volna benne a lelket az a vad, kétségbeesett erő, bizonyára belehal az utazás elmondhatatlan kínjaiba.

Végre-végre elérték Kijevet. Két napig ült ott a fogdában, a harmadik nap kora reggel belépett a cellájába egy fiatal tiszt, a nagyherceg hadsegéde.

– Jöjjön! – kiáltott neki izgatottan. – A nagyherceg vigasztalan a félreértés miatt, melynek ön áldozatául esett. Kastélyában várja önt!

– Félreértés! – motyogta a megtört ember és szabad utat engedett megállíthatatlanul patakzó könnyeinek. Könny nélkül túrt minden szenvedést, most a váratlanul jött megmenekülés legyőzte.

A hadsegéd is meg volt rendülve. A kocsihoz támogatta a reszketeg embert és felsegítette. – A nagyherceg mindenről fel fogja önt világosítani – mondta. – Meg vagyok róla győződve, hogy a legfényesebb elégtételben lesz része.

A zsidó némán bólintott. – Szegény feleségemet senki sem támaszthatja fel – gondolta –, és amit én szenvedtem, senki sem teheti jóvá vagy meg nem történtté.

Hangosan azonban csak ennyit kérdezett: – Nagyságos uram, hogy történhetett meg mindez?

A hadsegéd egész pontosan el tudta mesélni.

– Félreértés volt! – mondta nyomatékkal. Tényleg az volt. Mikor a nagyherceg megérkezett, nem felejtette el ígéretét és hívatta a törvénytörő elnököt, hogy megtanácskozza vele az ügyet. Az elnök azt javasolta, hogy hívassák a zsidót Kijevbe, egyrészt, hogy biztos alapja legyen a vádnak, másfelől, hogy ezt a fontos tanút ne befolyásolhassa senki. Gyakorlatában ugyanis előfordult már, hogy az ilyenfajta vizsgálatok nem mindig vezettek eredményre – mert közben a károsultakat megfenyegették vagy lefizették, aztán egyszerre csak nem vallották magukat károsultnak. A nagyherceg úgy vélte, az első benyomás alapján, amit a férfi tett rá, hogy ilyen veszélytől nem kell tartani, egyébként azonban egyetért azzal, hogy ide kell őt hozni.

Igyekezetében magára vállalta, hogy ebben személyesen rendelkezzen és előadó tanácsosának azt mondta: – Gondoskodjék arról, hogy a b.-i Berisch R. kereskedő a lehető leghamarabb itt legyen. – De egy végrehajtó tanácsos az ilyen megbízásokat nem maga hajtja végre. Ezért azt mondta a kancellária egyik osztályvezetőjének:

– A nagyherceg úgy kívánja, hogy X. kereskedőt a lehető leghamarabb idehozzák. Nekem tartoznak felelősséggel a végrehajtásért, ez a hivatal ügye. – Mire az osztályvezető megbízta a titkárát: – Teremtsék elő azonnal X. kereskedőt, a legteljesebb elővigyázatossággal a legszigorúbb őrizettel hivatalos vizsgálatra. – A titkár azonnal táviratozott az ilyen megbízások végrehajtásáért felelős körzeti hatóságnak, a b.-i rendőrségnek.

A zsidó hallgatott, mikor neki a hadsegéd a kastélyba vezető úton ezt elmesélte, és bólogatott, mintha magától értetődne, ami megtörtént és mintha neki helyeselnie kellene. Akkor, miután egy ideig csukott szemmel ült ott, hirtelen felnézett és hangosan, határozott hangon egy héber szöveget mondott maga elé.

– Mit jelent ez? – kérdezte a tiszt.

– Atyáink szövege – volt a választ. – Nehéz volna lefordítani.

A szöveg azonban példabeszéd volt a Kabbalából és így szólt: „Az átok átkot és a bűn is bűnt szül...”

A nagyherceg barátságosan fogadta és mégannyira barátságosan, mikor látta, hogy a szerencsétlen milyen szörnyen megváltozott az elmúlt néhány hét alatt. – Igazságot kell önnek szolgáltatni – ígérte és tartotta is a szavát, amennyire tudta.

Nyolc nappal később a lefokozott körzeti rendőrpáncsnok a nagyherceg előtt állt, Kijevben. A zsidó is ott volt. Eleinte hevesen tagadta a férfit, hogy zsarolásra vetemedett volna, és „méltóságán alulinak tartotta, hogy egy ilyen notórius tolvajjal szemben kelljen megvédenie magát”. A kihallgatás közben azonban táviratot hoztak a nagyhercegnek, mely éppen B.-ből érkezett. A rendőrök az odaküldött vizsgálóbiztosnak bevallották, hogy azt a zsák gabonát a rendőrpáncsnoktól kapták a házkutatás előtt, magukkal vitték, hogy aztán ügyesen „megtalálják” a pincében.

Akkor már nem tagadott a nyomorult, térdre rogyott és kegyelemért nyöszörgött.

Már két nap múlva a bírák előtt állt. Reinmann a tanúk padján volt jelen a tárgyaláson.

Az eljárás rövid volt. Az ítélet a szibériai bányákban letöltendő húszévi kényszermunka volt és a Reinmann-tól kizsaratott összeg visszatérítése Reinmann-nak.

Az ítélethirdetés után még szót kért az elvetemült. Azt mondta: – Tudom, hogy az ítélet el-

len fellebbezésnek helye nincs, elfogadom. De hogy a magas bíróságnak bebizonyítsam, hogy szívem mélyén mégiscsak jó ember vagyok, hadd nyugtassam meg a gyermekeiért aggódó zsidót. Gondoskodtam róluk, szívbéli jó barátom!

A zsidó reszketve hajolt előre és szemét halálos félelemmel függesztette ellenségére.

– Nagyon jól! – folytatta ez lassan. – Először is ami a lányodat illeti, egy olyan nőszemélyhez adtam, aki befogadott már más elárvult lánykákat is, az öreg Ivanovához – ismered, Berisch?

Ismerte. Melléből úgy szakadt ki a kiáltás, olyan vadul, olyan élesen, hogy a bírák döbben-ten ugrottak fel a helyükről.

– Ami pedig a fiadat illeti – folytatta a szörnyeteg –, ezért is csak hálával tartozol! Nem jut a pokolra, mint te, hitetlen zsidó! A kegyes szerzetesek megkeresztelték, immár bejut Krisztus országába!

Ekkor a szerencsétlen a szívéhez kapott és eszméletét veszítve rogyott a földre.

Eleinte attól lehetett tartani, hogy megtébo-lyodik vagy meghal fájdalmában. De az emberi szív többet bír, mint általában gondolnánk. Berisch Reinmann életben maradt.

A nagyherceg gondoskodott róla, hogy a lányát azonnal visszaadják. A kisiút ő sem tudta apjának visszaszerezni, eddig terjedt a hatalma. Akit az uralkodó, igazhívó egyház Oroszországban befogad, azt onnan kivenni többé nem lehet. Már a kísérlete is főbenjáró bűncselekmény, halállal büntetendő – még ma is.

Berisch Reinmann B.-ben maradt, mert a lányát halálos betegen hozták haza és várta a halálát. Tudta, hogy nem gyógyulhat meg – iszonyatos dolgokat kellett elszenvednie... A lány halála után az apa Csernovciba költözött. Ez Bernhard bácsi igaz története.

NÉMETBŐL FORDÍTOTTA: MOLNÁR EDIT